

1. C.R. Cockerell. Τό αρχοντικό του Νικολά 'Αργύρη στά Γιάννενα, άχρωμάτιστη άκουστίντα, 18×23,5 εκ. Έδώ φιλοξενήθηκαν ό Parker και ό Hughes και περίπου τέσσερα χρόνια νωρίτερα οι συμπατριώτες τους Byron και Hobhouse.

Ένα πολύτιμο αντίτυπο του ταξιδιωτικού χρονικού του Thomas Smart Hughes

Τά περισσότερα παλιά βιβλία είναι μόνο φυσικές επιφώσεις, πράγματα χωρίς ιστορία όταν παρουσιάζουν κάποιο ενδιαφέρον αυτό όφείλται είτε στό περιεχόμενό τους είτε στό πρόσωπο του συγγραφέα. Καμιά φορά, ώστόσο, άνάμεσα στις χιλιάδες που κυκλοφόρησαν τυχαίνει κάποιο να έχει ξεχωριστή πραγματικά φυσική ύπόσταση, και αυτού του είδους τό βιβλίο έχει τότε ενδιαφέρον και τή δική του ιστορία.

W.M. Ivins, Jr., Prints and Books, σ. 78

Ένα ξεχωριστό βιβλίο πέρασε πριν μερικά χρόνια στή Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης μέ τή δωρεά Ι. Τρικόγλου. Πρόκειται γιά ένα αντίτυπο του ταξιδιωτικού χρονικού του Thomas Smart Hughes, «Travels in Sicily, Greece and Albania», που έκδόθηκε στό Λονδίνο τό 1820. Τό βιβλίο αυτό είναι ένα από τά σημαντικότερα όδοιπορικά τής προεπαναστατικής περιόδου.¹ Δέν είναι ιδιαίτερα σπάνιο σήμερα, μιά και τό βρίσκουμε σε όλες σχεδόν τές μεγάλες βιβλιοθήκες και σε πολλές ιδιωτικές συλλογές. Τό αντίτυπο ώστόσο γιά τό όποιο γίνεται λόγος εδώ είναι μοναδικό. Προέρχεται από τή βιβλιοθήκη του Robert Townley Parker, που δέν είναι άλλος από τόν Άγγλο άριστοκράτη τόν όποιο ό Hughes συνόδευσε, σάν δάσκαλος, στήν Ίταλία και τήν Έλλάδα, στό ταξίδι δηλαδή που του έδωσε τό ύλικό γιά τή συγγραφή του βιβλίου του. Ή μοναδικότητα θέβαια του αντίτυπου αυτού δέν όφείλται άπλά και μόνο στήν προέλευσή του, αλλά κυρίως στό ότι ό Parker τό πλούτισε μέ όσα ένθύμια είχε στήν κατοχή του από τήν περιήγηση εκείνη, και τά όποια φυσικά μπορούσαν νά «ζήσουν» άνάμεσα στις σελίδες ενός βιβλίου.

Ήλιος Γ. Μυκονιάτης

Ίστορικός τέχνης

Τό ταξίδι τῶν Parker καὶ Hughes

Σύμφωνα με τὴ μόδα τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα ὁ Parker, ὅπως κάθε νεαρός Ἑγγλέζος εὐγενῆς ποὺ σέβεται τὴν καταγωγή καὶ τὴν κοινωνικὴ του θέση, προκειμένου νὰ ὀλοκληρωθεῖ ὡς gentleman ἀποφασίζει νὰ ταξιδέψει στὶς χώρες τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Τὸ Γενάρη τοῦ 1813 ἐξέκρινε μαζί με τὸν Hughes — ἦταν καὶ αὐτὸς νέος τότε, γύρω στὰ εἰκοσιοκτῶ — καὶ ἕναν ὑπὸφρέτη. Ἡ περιοδεία τῶν κράτησε πᾶνω ἀπὸ ἐνάμιση χρόνο. Μὲ βρετανικὸ πλοῖο, μέσω Γιβραλτάρ καὶ Ἰσπανίας, ἐφτάσαν στὴ Σικελία τὴν ὁποία περιηγήθηκαν γιὰ ἄρκετοὺς μῆνες. Στὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1813, πέρασαν στὴν Ἑλλάδα με πρῶτο σταθμὸ τὴ Ζάκυνθο. Ἐπισκέφθηκαν κατόπιν τὴν Πάτρα, Τρίπολη, Ἄργος, Μυκῆνες, Ἀθήνα γιὰ νὰ καταλήξουν, τὸ Γενάρη τοῦ 1814, στὰ Γιάννενα. Ὁ Ἀλῆ πασάς ἦταν ἰσχυρὸς πόλος ἐλξης καὶ ἄκουσε τὴν ἴδια με τὶς κλασικὰ ἀρχαιότητες γοητεία στὴ φαντασία τῶν Εὐρωπαίων περιηγητῶν. Ἐδῶ ἔμειναν σχεδὸν πέντε μῆνες.² Ἀρχῆς Ἰουνίου τοῦ 1814 διέπλευ-

σαν τὴν Ἀδριατικὴ καὶ μέσα εἰς σύντομο χρόνο, ἀφού διέσχισαν τὴν Ἰταλία ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ Νεάπολη, πέρασαν τὶς Ἄλπεις καὶ μέσω Παρισίου ἐφτάσαν στὴν Ἀγγλία στὰ τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ.

Τὸ βιβλίο τοῦ Hughes

Ἐξί χρόνια ἀργότερα κυκλοφόρησε τὸ δίτομο χρονικὸ τοῦ Hughes εἰς μέγεθος 4ο (26,8 x 21,5 ἐκ).³ Ὑπάρχουν τὸ ὑδατόσημο, στὸ κείμενο: D & C. Swan/1820, καὶ στοὺς πίνακες: 1819. Μέσα στὸ κείμενο συναντάμε ἔμλογραφίαι ποὺ παριστάνουν τοπία, ἀρχιτεκτονήματα καὶ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα. Ἐκτός κειμένου βιάδεκα πίνακες ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν J. Mawman, July 1 1820. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει ἐπτὰ:

1. Ἀποφί τῆς Punta del Faro τῆς Μεσοήνης καὶ τῶν βράχων τῆς Scilla στὴν ὀκτὴ τῆς Καλοβρίας (στενὸ Μεσοήνης).
2. Τὸ σερῖ τοῦ Ἀλῆ πασά καὶ τὰν δύο γιῶν του στὰ Γιάννενα.
3. Ἀποφί τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Νικολό Ἀργύρη στὰ Γιάννενα (εἰκ. 1).
4. Πορτραῖτο τοῦ Ἀλῆ πασά.
5. Γιάννενα, ἀποφί ἀπὸ τὸ νηῖ.
6. Πορτραῖτο τοῦ Σουλῆτη Λάμπρου καὶ τοῦ μουλοκίχητος τῆς Δερβιτῆνας.
7. Ἡ Μονὴ Βαρλαάμ στὰ Μετέωρα.
8. Ἐλληνίδα κυρὰ καθισμένη ἐπὶ ντινάρι στὸ γυναικωνίτη.
9. Ἀλῆνιδα παλικάρια καταβιβάχουν τὸν ἐχθρὸ.
10. Ἀποφί τοῦ φρουριοῦ τοῦ Βερσιτοῦ καὶ τοῦρικῶ κεντρα-

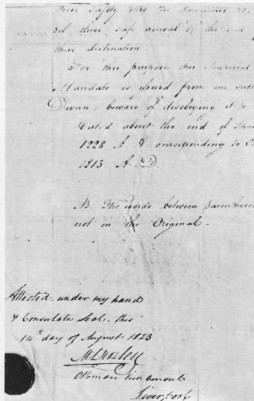
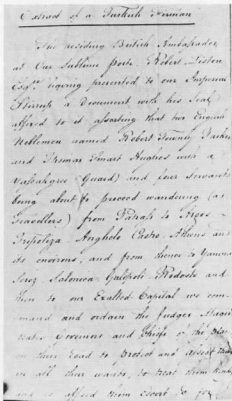
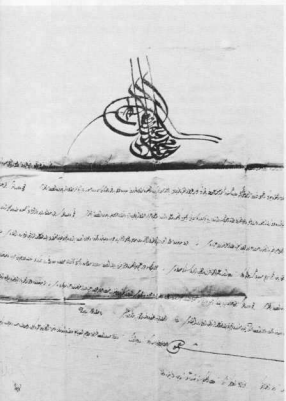
φείο στὶς ὄχθες τοῦ Ἄψου. 11. Ἐκβολὲς τοῦ Ἀχέρηντα. 12. Ἀποφί τοῦ Σουλίου καὶ τῆς γύρω περιοχῆς ἀπὸ παρόρθου τοῦ μεγάλου φρουρίου.

Οἱ παραστάσεις 1 καὶ 12 ἀναφέρεται ἰσχυρὰ ἀπὸ τὸν C.R. Cockerell (1788-1863),⁴ τὸν ὁποῖο ὁ Parker καὶ ἡ συνοδεία του συνάντησαν στὴν Ἀθήνα καὶ πορεύθηκαν μαζί πρὸς τὰ Γιάννενα, καὶ χαρακτῆκαν ἀπὸ τὸν J. Smith. Στὶς παραστάσεις 1 καὶ 12 ἀναφέρεται μόνον ὁ Smith πάλι σὺν χαρακτῆς. Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴ τους οἱ 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12 εἶναι ἀχρωμάτιστα χαρακτικά (engravings), ἡ 6 ὀμογραφία (soft ground etching) καὶ οἱ 3 καὶ 9 ἀχρωμάτιστες ἀκουατίντες. Ὑπάρχουν ἐπίσης, ἐκτός κειμένου, ἕνας χάρτης (τόμ. 1) καὶ δύο τοπογραφικὰ κατόψεις σελῖδια (τόμ. 2).

Ὁ Hughes ἀφιέρωσε τὸ ὀδοιπορικὸ του στὸν Parker. Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου διαβάζουμε τυπωμένη τὴν ἐξῆς ὀλοσέλιδη ἀφιέρωση: To / Robert Townley Parker, Esq / of / Cuerden Hall, / in the County of Lancaster, / these volumes / are / dedicated by the author, / in token of / his sincere regard, ἐνῶ στὸ ἀντίτυπο ποὺ ἔστειλε στὸν Parker ἔγραψε μὲ τὸ χερί του: With the author's compl⁵.

2. Τὸ φερμάνι τοῦ 1813 μετὸ ὁποῖο ἡ Ὑψηλὴ Πύλη χορηγεῖ τὴν ἄδεια στοὺς Parker καὶ Hughes νὰ περιηγηθοῦν περιοχῆς τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

3. Ἡ ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ φερμάνου (ἀρ.: recto - δεξ.: verso). Ἔφερε χρονολογία 14 Αὐγούστου 1823 καὶ εἶναι ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὸν πρόξενο τῆς Τουρκίας στὸ Liverpool.

Τό αντίτυπο του Parker.

Όταν ο Parker έλαβε τό θιβλίό αποφάσιμα νά τό ξαναδέσει, προσθέτοντας ανάμεσα στις σελίδες του υλικό σχετικό μέ τό ταξίδι, πού είχε στην κατοχή του. Αυτό άνήκει σέ δύο κατηγορίες: γραπτά ντοκουμέντα και εικόνες. Τά έγγραφα τοποθέτησε στό τέλος του δεύτερου τόμου. Σημαντικότερο από αυτό είναι τό έντυπιαστικό και σά γραφή και σά μέγεθος (77,5 x 53,5 εκ) φιρμάνι (εικ. 2), μέ τό όποίο ή Πύλη παραχωρούσε, σέ αυτόν και τούς συνοδούς του, τήν άδεια νά πάνε στό μέρι πού ζητήσαν νά έπισκεφτούν. Φρόντισε μάλιστα νά τό μεταφράσει στό άγγλικό τό 1823 (εικ. 3), πράγμα πού, όπως φαίνεται από ή σχετική άλληλογραφία πού έπισυνάπτει, δέν ύπήρξε ιδιαίτερα εύκολη υπόθεση. Άπό αυτό λοιπόν πληροφορούμαστε ότι στό αρχικό πρόγραμμα τους ήταν νά πάνε, μετά τό Γιάννενα, στό Θεσσαλονίκη και περνώντας από τίς Σέρρες, Καλλιπόλη και Ραιδεύο νά φθάσουν στό Κωνσταντινούπολη. Δέν τό πραγματοποιήσαν. Ό Hughes αιτιολογώντας ή βιαστική αναχώρησή τους από τήν Ήπειρο και ή γρήγορη επάνοδό τους στό Λονδίνο γράφει άόριστα ότι «έπιγούουσες δουλειές άπαιτούσαν τήν παρουσία του κ. Parker στην Άγγλία».⁵ Στο φιρμάνι δίνεται επίσης διαταγή στους κατά τόπους άρχοντες νά προστατεύσουν και νά βοηθήσουν μέ κάθε τρόπο τούς ταξιδιώτες. Οι περιηγητές γενικά από ή στιγμή πού πατούσαν τό πόδι τους στην

Όθωμανική έπικράτεια απολαμβάναν έξαιρετικών περιποιήσεων, χωρίς νά άφήνουν, όπως θά λέγαμε σήμερα, σχεδόν καθόλου τουριστικό συνάλλαγμα. Πολλές φορές μάλιστα, γιά τούς πάμπταχους κατοίκους, ή άφιξη περιηγητών στην περιοχή τους ήταν άληθινή συμφορά. Ό Parker και ή παρέα του, γιά παράδειγμα, προκειμένου νά προχωρήσουν πέρα από τήν Πρέβεζα έκαναν έπίταξη όλων των άλλων τής περιοχής.⁶

Στήν Αύλη του Άλη τούς έπιδαφιεύτηκαν μεγάλες τιμές. Έτσι συμπεριφερόταν ο έξυπνος εκείνος σατραπής σέ όλους τούς περιηγητές. Ήταν σίγουρα ενήμερος τής διαφιμωσης πού τού έκαναν γυρίζοντας πίσω στην Εύρώπη. Φαίνεται μάλιστα ότι και κατόπιν φρόντιζε νά μή χάνει τήν επαφήμαζί τους, όσο φυσικά αυτό ήταν δυνατό μέ τό δυσκίνητα μέσα έπικοινωνίας τής εποχής. Δύο άπαντητικές έπιστολές από τό Σεπτέμβρη του 1819, ή μία του Άλη στό Ιταλικό και ή άλλη του γιου του Μουχτάρ και ή άλλη πός τόν Parker, είναι ένδεικτικές από τήν άποψη αυτή. Ό παραλήπτης φρόντισε νά περισώσει και αυτές μαζί μέ τά άλλα έγγραφα πού προαναφέραμε.

Γιά τό Hughes, τόν κλασικό φιλόλογο, τό ταξίδι αυτό ήταν μία εύκαιρία νά γνωρίσει από κοντά τούς τόπους όπου έζησαν όλοι εκείνοι πού πάνω στό έργα τους έσκυβε γιά χρόνια στό Cambridge. Μέ χαρτί και μολύβι κατέγραφε τά πάντα. Παρατηρητικός, μεθοδικός, φιλόπνοος, τό ενδιαφέρον του θέθαια ήταν στραμμένο περισσό-

τερο στις αρχαιότητες, αλλά και οι σύγχρονοι Έλληνες τράβηξαν τήν προσοχή του. Τόν άριστοκράτη Parker θά πρέπει νά τόν φανταστούμε διαφορετικά: σάν έναν άνθρωπο του κόσμου μέ πολλά ένδιαφέροντα, πρόθυμο νά δει, νά ακούσει και νά μάθει πού έδινε ώστόσο περισσότερο σημασία στις ανθρώπινες έπαφές και τίς κοινωνικές σχέσεις. Άν είχε έφευρεθεί ή φωτογραφία θά περιόδευε φορτωμένος ακριβές μηχανές.

Στή θέση τους κρατούσε τά πινέλα και τά μολύβια του έρασιπέχνη ζωγράφου. Κάθε νέος τής τάξης του μάθαινε τότε νά σχεδιάζει από ύποφερτά έως καλά. Τά σχέδια και τίς ύδατογραφίες του, μέ τοπία και ανθρώπινους τύπους, θά τά έντάξει στό θιβλίό.

Φτάνοντας στην Έλλάδα θά βρει και άλλη μία ένδιαφέρουσα άσχολία τήν άρχαία αρχαιοτήτων. Ή εποχή του ύπήρξε ή χρυσή περίοδος τής άρχαιοκαπηλείας. Δέν έξουσιε τί άκριβώς κουβάλας πίσω στην Άγγλία. Ό Hughes αναφέρει ότι στη Φλωρεντία έκλεψαν από τόν Parker «μία μικρή αλλά έξαιρετική συλλογή από νομίσματα και σφραγιδόλιθους πού είχε σχηματίσει κατά ή διάρκεια τής περιόδειας του στην Έλλάδα».⁷ Ό κλεφτής συνελήφθη και τά κλοπιμαία βρέθηκαν. Στο θιβλίό έξάλλου του δασκάλου και φίλου του πρόσθεσε τρεις πίνακες μέ σχέδια από αρχαία νομίσματα και άλλα άντικείμενα πού φόλαγε στό σπίτι του, τό Cuerden Hall (εικ. 4, 5).

4. Σχέδια νομισμάτων Μακεδονίας, Ήπειρου, Θεσσαλίας από ή συλλογή του Parker στό Cuerden Hall. Το πρώτο έπάνω περιγράφεται από τόν Hughes («Travels...», τ. 2, σ. 3).

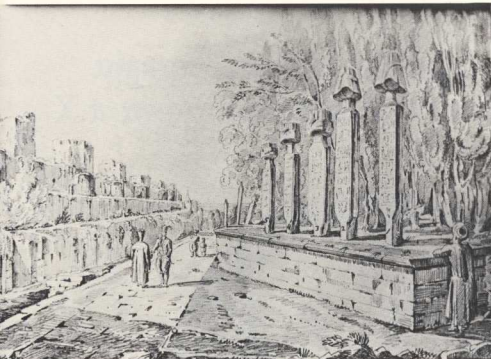

5. Σχέδια μέ μολύβι, πιννάκι και νερομογιό, νομισμάτων και ειδωλιών από ή Βοιωτία. Συλλογή Parker.

6. C.R. Cockerell, Μωχάμετ, ύδατογραφία, 21 x 16 εκ. Άπεικονίζεται ο Τούρκος τάταρης πού έβωσε ως φρουρό και συνοδό στον Parker και τήν παρέα του ό Άλη Πασάς.

7. Sir G. Temple Bart, Τό κεννάφιο τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀλλή πασά στήν Κωνσταντινούπολη, σχέδιο μέ μολύβι 21 x 27 ἐκ. 1. Ἀλλή πασάς, 2. Βελλή πασάς, γιός του Ἀλλή, 3. Μουχτάρ πασάς, γιός του Ἀλλή, 4. Μεχμέτ πασάς, γιός του Βελλή, 5. Σελή μπής, ὁ νεότερος γιός του Ἀλλή.

Δέν ἦταν ὠστόσο μόνο αὐτοί οἱ πίνακες, ἀλλά κάθε εἰκόνα πού μπέρσε νά βρεῖ, σχετική μέ τούς τόπους ἀπό ὅπου πέρασε, τήν ταξινομήσε ἀπό ἀντίτυπό του, σημειώνοντας μέ ἰδιαίτερη φροντίδα ὑποδείξεις στό βιβλιοδέτη γιά τήν ἀκριβή θέση τους μεταξὺ τῶν σελίδων, ὥστε τό θέμα τους νά ἔχει σχέση μέ τό γειτονικό κείμενο. Στόν πρώτο τόμο δέθηκαν ἐνεννία

τά ἑνας πίνακες, ἐννία τοπογραφικά σχέδια καί ἕνας χάρτης. Στόν δεύτερο, ἐννία πίνακες καί ἕνας χάρτης. Οἱ περισσότεροι εἶναι χαρακτηριστικά πού εἶτε φιλοτεχνήθηκαν ἀπό τόν G. Nicholson τό 1823 κατὰ παραγγελία τοῦ Parker,⁹ προφανῶς πᾶνω σέ σχέδια τοῦ τελευταίου, εἶτε εἶναι ἀπό αὐτά ποῦ κατά καιρούς τύπωσαν καί κυκλοφόρησαν διάφοροι περιηγητές, ὅπως ὁ W. Gell καί ἄλλοι. Σχέδια καί ὑδατογραφίες ἐκτός ἀπό τοῦ Parker βρίσκουμε τοῦ Cockerell (εἰκ. 6), τοῦ Sir G. Temple Bart (εἰκ. 7), ἐνώ πολλά εἶναι ἀνυπόγραφα (εἰκ. 8).

Ἄρα αὐτά πρέπει νά δέθηκαν μετά τό 1823, χρονολογία πού φέρει ἡ ἀγγλική μετάφραση τοῦ φερμανιοῦ, ὅπως καί οἱ παραστάσεις πού χάραξε ὁ Nicholson, καί πού πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς terminus post quem. Ὁ Parker δηλαδή γιά τρία τουλάχιστον χρόνια ἀφότου πήρε στά χέρια του τό χρονικό τοῦ Hughes τό 1820, συγκέντρωσε καί ταξινομοῦσε τό εἰκονογραφικό αὐτό ὕλικό, μεγάλο μέρος τοῦ ὁποῖου εἶναι σπάνιο καί σέ πολλές περιπτώσεις μοναδικό. Γιά τό ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου χρησιμοποιήθηκε ξανθοκόκκινο δέσμα καί ἀνοιχτό καφέ πανί τά γράμματα στή ράχη τοῦ βιβλίου ἐφαρτηκαν μέ χρυσό. Τέλος στήν ἐσωτερική πλευρά τοῦ μπροστινοῦ ἐξώφυλλου ὁ Parker κόλλησε τό προσωπικό του βιβλιόσημο (bookplate),

πού ἀπεικονίζει μιᾶ ἀνδρική ζώνη δεμένη σέ σχῆμα ἑλληψοειδές μέ τίς λατινικές λέξεις «sapere aude» γραμμένες ἐπάνω της, ἕνα ἐλάφι κτυπημένο ἀπό βέλος στήν κορυφή τῆς ἑλληψης, μέσα σέ αὐτή τρεῖς λεοντοκεφαλές μέ τά σαγῶνια τους περασμένα ἀπό βέλη, καί ἐξω ἀπό αὐτή στό κάτω μέρος γράφει R. Townley Parker. Ἐτσι ἐφτάσε στίς μέρες μας ἕνα βιβλίο πού μέσα ἀπό τίς σελίδες του καί ἀκόμη περισσότερο μέσα ἀπό τίς εἰκόνες του ἀναδύεται ἕνας δόλοκληρος κόσμος χαμένος γιά πάντα.

Σημειώσεις

1. Σχετικά μέ τόν T. Smart Hughes (1786-1847), πού ὀργότερα ἔγινε παπάς, καί τά ὅσα ἐξιστορεῖ στό χρονικό τοῦ θλ. Κ. Σιμόπουλος, ἔβνοι ταξινομητές στήν Ἑλλάδα 1810-1821, Ἀθήνα 1975, passim καί ἰδιαίτερα σσ. 221 κ.ε.
2. Τά τρία τελευταία κεφάλαια ἀπό τό δεκαπέντε τοῦ πρώτου τόμου καί τό ἑνδεκά πρώτα ἀπό τό δεκαπέντε τοῦ δευτέρου εἶναι ἀφιερωμένα στόν Ἀλλή πασά καί τό κράτος του.
3. Σχετικό θλ. J.R. Abbey, «Travel in Aqalunt and Lithography 1770-1860», Λονδίνο 1956, τ.1., σ. 180.
4. Πρόκειται γιά τόν γνωστό ἀρχιτέκτονα, ἕναν ἀπό τούς πρωταγωνιστές τῆς Ἑλληνικῆς Ἀναβίωσης (Greek Revival) στήν Ἀγγλία. Ἀπέκτησε διεθνή φήμη μέ τό ταξίδιο του στήν Ἑλλάδα, τίς ἀνασκαφές του στόις ναοῦς τῆς Ἀφαιῆς στήν Αἴγινα καί τοῦ Ἐπικούριου Ἀπόλλωνια στίς Βάσσες (1811), καί τό ἔξοπλοῦμα τῶν γλυπτῶν πού ἔθηκε στόις Γερμανοῦς καί Ἀγγλοῦς.
5. T.S. Hughes, «Travels...», τ. 2, σ. 377.
6. T.S. Hughes, ὁ.π., τ. 1, σ. 428.
7. T.S. Hughes, ὁ.π., τ. 2, σ. 380.
8. Ἀναφέρεται ὁ μιά ἀπό τίς ἐπιστολές πού παραθεῖται ὁ Parker.

8. Ἀθῆνας στά Γιάννενα, ὑδατογραφία, 21,5 x 18 ἐκ. Φέρεται ἀπό τήν ἀρχικά F.B.

A precious book of a traveller.

The subject of this article is the book of Thomas Smart Hughes who, in 1813, accompanied sir Robert Townley Parker in his "Travels in Sicily, Greece and Albania". The interest of the copy, recently acquired by the Library of the Thessaloniki University, consists in the fact that it belonged to sir Robert T. Parker who had incorporated in his copy notes, letters, etchings and engravings he had made or collected, all related to the travel.